



Lubomír Hampel

ORCID: 0000-0002-9549-8360

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Humanistyczny

***Dedykacja trzem Królestwom* – opis i znaczenie siedemnastowiecznego pansoficznego manuskryptu Jana Amosa Komeńskiego dla rozwoju nauki**

Dedication to the Three Kingdoms – Description and Meaning of the 17th-Century Panophic Manuscript by Jan Amos Comenius for the Advancement of Science

DOI: 10.34739/szk.2021.08.07

Streszczenie: Autor przedstawia polskojęzycznemu czytelnikowi mało znane dzieło Jana Amosa Komeńskiego pt. łac. *Dedicatio ad tria regna* – czes. *Dedikace třem královstvím* – pol. *Dedykacja trzem Królestwom*. Zapoznaje nas nie tylko z jego strukturą, kompozycją i układem, ale i z głównymi tezami. Wprowadza nas w przedmiotową problematykę „naprawy rzeczy ludzkich”. Przekonujemy się, jak Jan Amos Komeński dążył do celu, jaki sobie wyznaczył – pansoficznej naprawy wszystkich rzeczy ludzkich. Przedstawiony został także obraz, jakie nadzieje Komeński wiązał z tymi trzema państwami europejskimi, tj. Polską, Szwecją i Wielką Brytanią. Dowiadujemy się także, jak ten manuskrypt był przez niego stopniowo modyfikowany na przestrzeni siedemnastego wieku. Istotnym faktem jest również to, że opisywane dzieło ma znaczenie dla współczesnej nauki, zwłaszcza w dyscyplinach historycznych, społecznych, pedagogicznych, filologicznych i teologicznych.

Słowa kluczowe: Jan Amos Komeński, pansofia, manuskrypty *Dedicatio ad tria regna* i *Europae Lumina*, *Rękopis finspöngski*, *De Rerum humanarum Emendatione Consultatio Catholica ad Genus Humanum* czyli Powszechna narada o naprawie rzeczy ludzkich – *Pannuthesia* (XII rozdział), Europa, rozwój nauk, przekład, język łaciński, czeski i polski

Abstract: The author presents to the Polish-speaking reader a little-known work by Jan Amos Comenius, titled Latin *Dedicatio ad tria regna* – Czech *Dedikace třem královstvím* – Polish *Dedykacja trzem Królestwom* – English *Dedication to the Three Kingdoms*. It acquaints us not only with its structure, composition and layout, but also with the main theses and assumed plans. It introduces us to a large extent to the subject matter of „repairing human things”. We see how Jan Amos Comenius persistently and with unprecedented persistence decidedly pursued the honorable goal that he set for himself – the panophilic repair of all human things. A picture of Comenius' hopes for these three European countries, ie Poland, Sweden and Great Britain, was also presented. We also learn how this manuscript in question was gradually modified by him over the course of the seventeenth century. An important fact is also that the described work is important for modern science, especially in historical, social, pedagogical, philological and theological disciplines.

Keywords: Jan Amos Comenius, pansophy, manuscripts *Dedicatio ad tria regna* and *Europae Lumina* manuscripts, *Finspong* manuscript, *De Rerum humanarum Emendatione Consultatio Catholica ad Genus Humanum* i.e. *General Consultation on an Improvement of Human Affairs* – *Pannuthesia* (Chapter XII), Europe, development of science, translation, Latin, Czech and Polish

Przedmiotowy rękopis, któremu w niniejszym artykule zostanie poświęcona uwaga, został odkryty w Szwecji przez czeską badaczkę Blankę Karlssson, która na stałe mieszka w tym skandynawskim państwie¹. Interesująca nas *Dedykacja trzem Królestwom Północnej Europy* znajdowała się pierwotnie w nazwanym przez komeniologów umownie dziele, które terminologicznie dobrze się przyjęło. Używana jest nazwa pochodząca od toponimicznego miejsca odkrycia przedmiotowego manuskryptu, czyli stosowana jest leksyka tzw. *Finspingskiego rękopisu*, czes. *Finspingský rukopis*. Dzieło to odnaleziono w miejscowości Finspong koło Norrköpingu w miejscowej bibliotece zamkowej. Obecnie ten rękopis zdeponowany jest w Miejskiej Bibliotece w Norrköpingu [szw. *Norrköpings Stadsbibliotek*]. Odszukać go można pod sygnaturą 13108.

W finspingskiej bibliotece odnaleziono dwanaście pozycji skatalogowanych według kryterium wyszukiwania autora (J.A. Comenius – patrz Hampl, 2017: 192; 2018: 90–91) i natrafiono również na trzy dzieła anonimowe (Karlssson 2000), które tematycznie były powiązane z twórczością „nauczyciela narodów” Jana Amosa Komeńskiego. Spośród trzech przedstawionych anonimowych dzieł chodziło o dwa drukowane egzemplarze *Pansophiae diatyposis*² (1643) i *Angelus pacis*³ (1667) oraz o jeden rękopis zatytułowany *De Rerum humanarum Emendatione CONSULTATIO CATHOLICA ad Genus Humanum. Ante alios vero Ad Eruditos Europae*⁴, który stał się przedmiotem naszych niniejszych rozważań, zwłaszcza jego druga część, nazwana umownie *Dedicatio ad tria regna*. Rękopis ten przetłumaczono na język polski jako *Dedykacja trzem Królestwom*.

¹ Państwo to ze stolicą w Sztokholmie określane jest w języku szwedzkim mianem *Tre Kronor* – pol. *Trzech koron*.

² *Pansophiae diatyposis* jest drugim zachowanym egzemplarzem tego rodzaju wydania. Pierwszy znajduje się w Gdańsku. W odnalezionym dziele w Finspongu strona tytułowa zawierała następującą informację: *PANSOPHIAE DIATYPOSIS, Ichnographica & Orthographica delineatione Totius futuri Operis amplitudinem, dimensionem, usum, adumbrans. Anno M.DC.XLIII*.

³ Por. *ANGELUS PACIS Ad LEGATOS PACIS Angelos & Belgas Bredam Missus. Indeque ad Omnes Christianos per Europam, Et mox ad omnes Populos per Orbem totum mittendus Ut se sistant, belligerare dedistant, Pacisque Principi, Christo, Pacem Gentibus, jam loqvuturo, locum faciant. Anno M.DC. DXVII, zeszyt, s. 32.*

⁴ Chodzi o wstępną fazę przygotowań, koncentrujących się na pierwotnych założeniach pansoficznych, czyli na tzw. naprawie rzeczy ludzkich.

Przedstawimy najpierw krótką charakterystykę opisywanego dzieła. Rękopis ten ma formę zeszytego zeszytu formatu A5 bez paginacji i ogółem liczy on 22 strony. Manuskrypt składa się z dwóch części. Pierwsza część zawiera przedmowę *Europae lumina*⁵ (18 stron) oraz dotyczy *Apelu do trzech Królestw* (2 strony). Na stronie tytułowej (głównej) tego rękopisu pt. *De Rerum humanarum Emendatione CONSULTATIO CATHOLICA ad Genus Humanum. Ante vivos vero Ad Eruditos Europae* są przybite dwie pieczętki. Jedna z nich jest stemplem rodziny De Geerów z czasów pierwszej katalogizacji⁶, którą przeprowadzono w 1757 roku. Pieczętka ta ma owalny kształt i na jej otoku widnieje napis „Bibliothec Finspongs”. Została przybita na stronie tytułowej w prawym górnym rogu. Druga pieczętka należy do Ekmana⁷ z okresu drugiej katalogizacji, którą przeprowadzono w 1883 roku. Stempel ten ma tym razem już okrągły kształt, a w otoku widnieje napis „Finspongs Bibliotek”. Pieczętka została przybita na środku strony tytułowej. Umieszczone dwie pieczętki (owalna i okrągła) z jednej strony zaświadcza o ważnym fakcie, czyli o przeprowadzonej katalogizacji i o zaszeregowaniu dzieła do katalogu pod literą „D” (por. łac. tytuł: *De rerum ...*), lecz z drugiej strony świadczą z dużym prawdopodobieństwem także i o tym, że Szwedzi od czasów wspomnianej pierwszej katalogizacji przeprowadzonej w XVIII wieku nie wiedzieli, a to aż do końca wieku XX, kto jest autorem tego rękopisu.

Aby potwierdzić oryginalność dzieła, przeprowadzono jego specjalistyczną ekspertyzę grafologiczną. Tego niełatwego zadania podjął się wybitny szwedzki ekspert sądowy i znawca w dziedzinie starych rękopisów Arild Jägerskog. Jako grafolog współpracował np. z Sądem Karnym podczas śledztwa dotyczącego zamordowania szwedzkiego premiera Olofa Palmego oraz przy kręceniu dokumentu filmowego poświęconemu królowi Gustawowi III – opracowywał rękopisy króla. Po przeprowadzeniu ekspertyzy grafologicznej czterech próbek porównawczych pism z prywatnej korespondencji „nauczyciela narodów”, konkluzja tej ekspertyzy brzmiała: Nie ma wątpliwości, że Jan Amos Komeński jest autorem niepodpisanego tekstu, czyli *finspongskiego rękopisu*.

⁵ Fragmenty tego dzieła przetłumaczyłem w „Siedleckich Zeszytach Komeniologicznych” t. VII wraz z komentarzem hermeneutycznym i dodatkowo sporządzonym artykułem naukowym (Hampl, 2020: 51–63 i 279–319).

⁶ Ten pierwszy, odręcznie sporządzony katalog, zawierał 6567 dzieł w 8000 tomach. Rękopis katalogu znajduje się w Królewskiej Bibliotece w Sztokholmie.

⁷ W 1856 roku kapitan Carl Edvard Ekman kupił przedsiębiorstwo i nieruchomość Finspong. Ekman zatrudnił Bernarda Lundstedta z Królewskiej Biblioteki w Sztokholmie w celu sporządzenia systematycznego katalogu, który miał odpowiadać czasowym wymaganiom klasyfikacyjnym i współczesnym zasadom zapisów. Jak na tamte czasy chodziło przede wszystkim o stosowanie odpowiednich zasad bibliotecznych. Wydrukowany katalog Bernarda Lundstedta ukazał się w 1883 roku i zawierał 35000 tytułów. Katalog liczył 736 stron.

W łacińskim wydaniu z 1966 roku, pierwszej całościowej edycji dzieł pansoficznych Komeńskiego – patrz dwa tomy (oparte na tzw. Hallskim odkryciu Dmytro Czyżewskiego H-66, por. Čyževskij AJAK 1940: 85–107), *Apel* został umieszczony aż na końcu dzieła, dopiero w siódmej księdze (H-1966: 432). Zauważymy w pierwotnie sporządzonym dziele, czyli w odnalezionym finspingskim rękopisie⁸, że manuskrypt⁹ ten składa się wyłącznie z dwóch części (*Europae lumina* i *Dedicatio ad tria regna*), natomiast Hallskie odkrycie wygląda zupełnie inaczej, gdyż ma całkowicie odrębną strukturę, inną budowę i odróżniający się układ kompozycyjno-tekstologiczny (porównaj szczegółowy opis *Opera Omnia* 19/1) (patrz Balík, Schifferová, 2014: 21–34). Może to świadczyć o tym, że pierwotnie Komeński uważał przedmowę *Europae lumina*¹⁰ i *Dedykację trzem Królestwom* za jedną całość (patrz wprowadzenie do dzieła *Obecná porada*, 1992). Można więc powiedzieć, że w trakcie obszernej analizy dotyczącej twórczości Komeńskiego właśnie z punktu widzenia logiczności jest to możliwe (że utwór ten był pierwotnie jedną całością), ponieważ w opisywanej przedmowie autor zwraca się do uczonych świata, a w dedykacji do możliwych tego świata, co oczywiście ze sobą koresponduje. Jednym z kluczowych słów jest tutaj prezentowane pojęcie *Europa*, a konkretnie sprecyzowany dwusłowny leksem *Europa Północna*, w której to widział Komeński wielką nadzieję nie tylko z punktu widzenia naprawy rzeczy ludzkich, ale i ze względu na możliwość powrotu do ukochanej ojczyzny, którą musiał niestety opuścić przez zdradzieckich Habsburgów i do której już nigdy nie wrócił. W tych konkretnie wyszczególnionych trzech europejskich¹¹ królestwach północnych (tj. Szwecji, Wielkiej Brytanii i Polsce) w danych okolicznościach historycznych Komeński widział właściwych partnerów do rozpoczęcia dążeń naprawczych i sądził, że w nich znajdzie prawdziwych sojuszników.

⁸ Takiego określenia jak „finspingski rękopis // rękopis z Fispongu” (czes. „finspingský rukopis”) używa Blanka Karlsson, autorka odkrycia tego dzieła. Zdecydowałem się, że i ja będę również kontynuatorem tej zaproponowanej terminologii i będę posługiwał się takim nazewnictwem (także w translacji polskojęzycznej z zakresu zastosowanej ekwiwalencji leksykalnej). Znane jest także w czeskiej literaturze określenie *finspingski egzemplarz* (czes. *fingspingský exemplář*), ale on jest zdecydowanie rzadziej używany.

⁹ Finspingski rękopis pełni funkcję umownie powiedzianyszy przedmowy. Owszem – jak konstatuje Martin Steiner (2014: 297) – jest do niego dołączony krótki tekst, o którym Komeński przez jakiś czas intensywnie rozmyślał jako o możliwym wariacie dedykacyjnym. W końcu jednak znalazł się w ostatnim tomie „*Narady*”, czyli w *Pannuthesii*. Była jednak, jak sądzi autor artykułu wariantem a nie częścią dedykacji.

¹⁰ W finspingskim rękopisie pełna nazwa brzmi: *Europae lumina, Viri docti, et pij, Salvete*. W języku polskim zaproponowałem pełną nazwę tego manuskryptu, która została zatytułowana: *Pozdrowienia uczonym, pobożnym i dostojnym mężom ŚWIATŁOM EUROPY*. Wyeksponowane „Światła Europy” odgrywają tutaj nie tylko znaczącą rolę leksykalno-tekstologiczną, ale i pojęciowo-semantyczną funkcję, uwzględniając przeniesienie znaczeniowe.

¹¹ Nie oznacza to jednak, że dla Jana Amosa Komeńskiego pozostali obywatele części świata mieli pozostać obok. Ich też Komeński zachęca do współpracy.

Zapoznając się z tym siedemnastowiecznym manuskrypcem Jana Amosa Komeńskiego, przekonujemy się stopniowo, że prezentowane dzieło *Dedykacja trzem Królestwom* pokazuje nam nadzieje wielkiego człowieka nauki, czyli tzw. nauczyciela narodów, jakie łączył on z tymi państwami Europy Północnej, więc mamy do czynienia ze znaczeniem jego idei dla rozwoju dzisiejszych nauk historycznych. Podkreślić też należy doniosłe znaczenie dziejowe postulatów Komeńskiego. Znajdujemy w tym dziele również koncepcję pokojowych rozwiązań wszystkich konfliktów, przy wzajemnym respekcie, poszanowaniu i wspólnym poważaniu się wszystkich stron sporu¹², więc mamy do czynienia ze znaczeniem dla nauk społecznych. Komeński nie chciał Europy osłabionej, ale pragnął Europy silnej¹³, pozbawionej kłótni, nawołując przede wszystkim do jedności w każdej dziedzinie życia, gdyż właśnie w niej – jak tłumaczył – jest siła, potęga i moc zarówno każdego człowieka, a w konsekwencji także i każdego narodu. Rysuje się tutaj wizja przeobrażeniowa od szczegółu do ogółu. Da się również częściowo zauważyć w tym manuskrypcie znaczenie inspiracyjne do badań dla nauk pedagogicznych, głównie ze względu na fakt, że kształcenie ma być dla każdego bez wyjątku, co ma ogromne przełożenie na rozwój nauki i edukacji. Przywołać można znaną zasadę Jana Amosa Komeńskiego z zakresu teorii edukacyjnej: *omnes – omnia – omnino*, w ramach szeroko pojmowanej koncepcji tego wielkiego pedagoga, skoncentrowanej wokół „naprawy rzeczy ludzkich”. Dostrzec także możemy kwestie dotyczące stereotypu narodowościowego, należące do klasyfikacji dyscypliny nauk językoznawczych, czyli dowiadujemy się, jakie cechy (pozytywne, ambi-walentne czy negatywne) w tych trzech wzmiankowanych państwach widział Komeński (por. słabe i silne strony), które były utrwalone w myśleniu, wypowiedziach i języku. W tym przedstawionym dziele odnajdziemy również znaczenie dla nauk teologicznych, gdyż zostało wyraźnie zaznaczone, że światło Chrystusa jest stawiane jako wzór do naśladowania i oczekuje się w tych niełatwych czasach przygotowania soboru ekumenicznego, jako ważnego wydarzenia w całym Kościele.

W fundamentalnym dziele Komeńskiego, skupiającym się na *Pansofii*¹⁴, które zostało przetłumaczone na język czeski, dowiadujemy się, że właśnie

¹² Śmiało można wysnuć wniosek, że był prekursorem tworzenia międzynarodowych organizacji, jakimi są np. współcześnie ONZ, UNESCO, Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości w Hadze czy Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu.

¹³ Rysowała się tutaj w pewnym stopniu idea koncepcji współczesnej Unii Europejskiej.

¹⁴ Komeński marzył, aby napisać dzieło zawierające wszechstronną i pożyteczną wiedzę, czyli chciał – ujmując rzecz najprościej – sporządzić tzw. *syn te z e w i e d z y*, dzięki której wszyscy mogliby wiedzieć o wszystkim. Chodziło mu nie tylko o encyklopedyczne ujęcie całości wiedzy o przyrodzie i społeczeństwie, ale i o jej udostępnienie w taki sposób, aby wiedza ta – jak podkreśla Barbara Grzegorzczak (2017: 169) – mogła być użyteczna. Tak rozumiana *pansofia* nie miała być zwykłym katalogiem informacji, ale swoistą filozofią czło-

w *Obecné poradě o nápravě věcí lidských* 1992 [tom III] przedmiotowy „apel” (czyli innymi słowy tzw. dedykacja) znajduje się dopiero w VII Księdze w XII rozdziale (ale już bez *Świąteł Europy*) – czyli bez pierwszej części finspongskiego rękopisu, co już ewidentnie wskazuje na duże rozbieżności w stosunku do pierwotnie odnalezionego rękopisu. Zaś *Pozdrav učným, zbožným a vznešeným mužům, Světlům Evropy* (pierwsza część FR) rozpoczyna I tom *Obecné porady o nápravě věcí lidských* (OP 1992: 51–68). Wskazywałoby to – zgodnie ze strategią *finspongskiego rękopisu* – że mamy do czynienia z zainicjowaniem wspaniałej myśli pansoficznej, którą Komeński pozostawił w analizowanym rękopisie, odnalezionym w Szwecji, a z upływem czasu – o czym się właśnie przekonujemy – stopniowo modyfikował swoje poglądy przede wszystkim z zakresu filozoficzno-pansoficznego, ale i historyczno-społecznego.

Zmodyfikowany utwór (patrz t. III, OP 1992: 518–521) składa się z **dwunastu punktów**, przy czym trzeba wyraźnie zaznaczyć, że pierwszy z nich nie jest numerowany, a pozostałe kolejne punkty, tj. 2–12 są już numerowane. Przy każdym numerze (oprócz ostatniego dwunastego) istnieją marginalia¹⁵, zawierające kluczowe pojęcia¹⁶ streszczające, dotyczące każdego akapitu. W dalszej części naszych rozważań zapoznamy polskojęzycznego czytelnika z najważniejszymi tezami każdego akapitu wraz ze sporządzonymi marginaliami, jakie sobie Komeński w swojej koncepcji w tamtych czasach wyobrażał, że mogą się one już wkrótce zrealizować.

Pierwsze ze sporządzonych marginaliów koncentrują się na hasle, że najbardziej Bogu zobowiązani są ludzie z Północy. Dodatkowo Komeński przywołuje w tekście głównym cytaty z nowotestamentowej *Księgi Apokalipsy*. Podkreśla również, że *chciano, by jęgo Kościół tutaj w ostatnich czasach był*

wieka i jego świata, a także dotyczyć cywilizacji i kultury. Komeński podkreślał jednocześnie znaczenie historycznego spojrzenia na otaczającą rzeczywistość w procesie jej przekształcania.

¹⁵ Pojmowane są najogólniej jako istotne uwagi sporządzone na marginesie strony. Są to tzw. hasła konceptualne, które ułatwiają czytelnikowi dogłębniejsze zrozumienie tekstu.

¹⁶ Porównaj, jakiej zwięzłej rekapitulacji Jan Amos Komeński używa na marginaliach tego opisywanego dzieła:

- 1) Najbardziej Bogu zobowiązani są ludzie z Północy,
- 2) ponieważ oni otrzymują największe możliwości
- 3) i najbardziej potrzebują zmiany prowadzącej ku lepszemu.
- 4) Tym przede wszystkim przypisuje się dedykację Powszechnego dzieła.
- 5) Oby do tego zamiaru nadarzyła się jeszcze stosowna okazja.
- 6) Jak zbawcze by było, kiedy zamiast przeciwko sobie zwrócilibyśmy się gdzie indziej, do kogoś innego.
- 7) Jak jest stronnictwo szkodliwe dla wspólnego przedsięwzięcia (dot. zwłaszcza naprawy rzeczy ludzkich).
- 8) Przez naruszenie świata został przepowiedziany koniec od północy.
- 9) Strona północna jest postrachem narodów.
- 10) Apel do nich, by przygotowywali sobór (koncylium).
- 11) Brak marginalii.

gościem oraz aby nasza Północ najbardziej rozpromieniła się blaskiem jego Ewangelii.

W **drugim** punkcie autor tego analizowanego pansoficznego dzieła kontynuuje tę konceptualnie zaprezentowaną myśl przewodnią, ponieważ jest przekonany, że właśnie ludzie z Północy otrzymują największe możliwości¹⁷. Następnie Komeński stwierdza, że *widzimy przed sobą wyraźnie zarysowane (czy naszkicowane) drogi, jak je wykorzystają wspólnie z pozostałymi (by prywatne dobro przekształcone w społeczne, stało się jeszcze lepsze)*. Komeńskiemu chodziło o praktyczne i funkcjonalne wykorzystanie wspólnych działań oraz przedsięwzięć, które warto wdrożyć w życie, by zadbać przede wszystkim o naprawę rzeczy ludzkich.

W **trzecim** akapicie Komeński konstatuje, że właśnie oni (tj. wzmiankowani ludzie Północy) potrzebują zmian, które zdecydowanie będą prowadzić ku lepszemu. Przywołuje fakty z otaczającego go świata, że naprawdę zbędne i niepotrzebne są sytuacje, kiedy np. patrzymy na siebie podejrzliwie, następnie jak napastujemy siebie, jak walczymy i rywalizujemy ze sobą, jak ścieramy się, a także jak niestety jedni usilnie pragną zguby drugich. Powiada, że to jest bezcelowe, bezsensowne i nieprzydatne, czyli zupełnie zbędne i do niczego mądrego to nie prowadzi. Nawołuje więc do jedności.

W prezentowanym **czwartym** punkcie (najdłuższym w całym opisywanym dziele umieszczonym w OP – [patrz prawie cała druga część pierwotnie sporządzonego dzieła FR]) – wymienia tutaj Jan Amos Komeński państwa, którym przypisuje dedykację *Powszechnego utworu*, wzmiankowanego już w zmodyfikowanym dziele. Wyszczególnia na początku tego czwartego punktu trzy północne królestwa kontynentu europejskiego w następującej kolejności: najpierw Polskę, później Szwecję i na końcu Wielką Brytanię.

Dedykacja ta jest zachowana w dwukolumnowym druku na całą stronę, powiększonymi, częściowo dużymi literami¹⁸, czyli pod względem graficznym zdecydowanie odróżnia się od pozostałej części tekstu. Od paragrafu 5 kontynuowany jest dwukolumnowy skład zecerski. Świadczy to ewidentnie o tym, że przedmiotowy punkt 4 w *Obecné poradě o nápravě věcí lidských* – OP sv. III, kap. XII, czyli rozdział znajdujący się w *Pannuthesii*, został sporządzony wcześniej i następnie był tam wklejony (prawie w całości poza nielicznymi modyfikacjami – uwagi tłumacza L.H.). Z tego jednoznacznie wynika, że zasygnali-

¹⁷ Komeński wtedy wielokrotnie przebywał na terytorium tych wymienionych państw (patrz *Dedykacja trzem królestwom* por. zwłaszcza punkt 4) i był w stanie obiektywnie ocenić, co te Królestwa Północnej Europy (tj. Polska, Szwecja i Wielka Brytania) mogą uczynić w kwestii ogólnie rozumianej „naprawy rzeczy ludzkich”.

¹⁸ Konkretnie chodzi o: czes. NEJMOCĚJŠÍ TROJICI SEVERSKÝCH..., a także dalszą część dedykacji, tj.: POLSKU, ŠVÉDSKU A VELKÉ BRITÁNII – pol. NAJMOCNIEJSZEJ TRÓJCY PÓŁNOCNYCH ... + POLSCE, SZWECJI I WIELKIEJ BRYTANII.

zowany wyżej *Finspongski rękopis* został sporządzony wcześniej jako odrębny dokument. Komeński przyznaje, że wcześniej chciał dzieło to dedykować trzem królestwom. Wyraz „wcześniej” jest dowodem istnienia *rękopisu z Finspongu*. Dedykacja ta dotyczy specjalnego apelu do Europejczyków, zwłaszcza jednak dzieło to przeznaczone jest dla północnych królestw i państw. Zaś we *Finspongskim rękopisie* kolejność wymienionych państw przedstawia się trochę inaczej. Najpierw wyszczególniono Wielką Brytanię, później Szwecję, a na samym końcu Polskę¹⁹. W manuskrypcie w drugiej części *Finspongskiego rękopisu* Komeński umieszcza przedmiotową Dedykację na środku karty w jednej kolumnie, pisząc nazwy królestw zawsze dużą literą inicjalną (tym razem bez wersalików).

W **piątym** punkcie zastosował Komeński metaforę dotyczącą tego, by *filary świata chrześcijańskiego* (myśli tutaj alegorycznie o wymienionych trzech państwach Północy) nie pędziły naprzeciwko siebie i nie wywierały samych siebie! W związku z tym stwierdzeniem następnie przywołuje Komeński ponownie cytaty z *Biblii*, tym razem ze *Starego Testamentu* (Iz 9,19–21), wyrażając nadzieję, by do tego zamiaru nadarzyła się jeszcze stosowna okazja. Skupia się na wątku biblijnego *Manasses* i *Efraima*, którzy są nie tylko skłóceniami, ale także zwracają się przeciwko Judzie. Wbrew wszystkiemu podkreśla, że gniew Pana nie minął, a jego ręka pozostaje nadal wyciągnięta. To chciał również Komeński uczynić nie tylko z Królestwami Północy, ale i z całą wówczas Europą, o którą się nieustannie troszczył. Widząc to, jak Europa jest osłabiona kłótniami i bratobójczymi wojnami, bardzo pragnął, żeby wszystkie państwa pogodziły się i by traktować to przedsięwzięcie poważnie i z zachowaniem godności.

W **szóstym** punkcie pisze Komeński, jak zbawcze by było, gdyby np. zamiast przeciwko sobie zwróciłibyśmy się gdzie indziej, czyli do kogoś innego. Przywołuje tutaj cytat ze starotestamentowej *Księgi Izajasza* (Iz 11,13–14). Stronniczość ma znaleźć się w innym miejscu, a należy tego spróbować dokonać łagodnym sposobem, czyli bronią Chrystusa, którą jest pokój i zbawienie.

W kolejnym **siódmym** punkcie Komeński przypomina o tym, jak wspomniana wyżej stronniczość jest szkodliwa dla wspólnego przedsięwzięcia. Powołuje się na słowa, które wypowiedział historyk rzymski Publiusz Korneliusz Tacyt. Dotyczyły one Brytyjczyków, por.: *Kiedyś słuchali króla (mówił), teraz są jednak przez przywódców w ślepych naśladownictwie stronniczości*. Podkreślał między innymi: (...) *jak jednostki indywidualnie walczą, to są wtedy wspólnie pokonane*. Komeński przezornie odpowiada: *To teraz posłuchajcie*

¹⁹ Por. łac. *magna Britanniae, Svediae & Poloniae* – czes. *Velké Británie, Švédsku a Polsku* (FR 2000: 38 i 53).

ponownie, Wy Brytyjczycy i Wy pozostali z Północy i Wy wszyscy Europejczycy! Jest bardzo prawdopodobne, że nie ma niczego, czego by sobie Szatan z wszelaką mocą ciemności bardziej życzył, i co by najchętniej widział, niż to, że chrześcijanie razem nie naradzają się i że nieustannie i nieskończenie rozbijają się przez stronnictwo. Nawołuje więc do prawdziwej jedności i rzeczywiście głębokiej współpracy międzynarodowej.

W **ósmym** rozdziale Komeński przytacza biblijną przepowiednię, że całe zło przyjdzie z Północy. Oznacza to, że przez naruszenie świata został przepowiedziany koniec od północy. Lecz w dalszej części tego manuskryptu trafnie pyta: *do kogo przyjdzie? Do niewiernej Jerozolimy (Jr 1,14) i Babilonu (Iz 14,31; Jr 50,9–41,41 i 51,48 patrz także i inne cytaty biblijne). O niech więc przyjdzie, niech przyjdzie z naszego północnego świata zanik, zagłada i zguba na cały świecki Babilon, a to albo przez broń północnego żelaza, któremu Pan dał niepokonaną dzielność (Jr 15,12) albo przez moc północnego złota, które tak poleca (Hi 37,27).*

Następny, czyli **dziewiąty** punkt tego prezentowanego dzieła mówi o tym, że strona północna jest postrachem narodów. Komeński przywołuje Psalm 48 werset 1 i opisuje, jak przepięknie się pnie ku pociesze całej ziemi przywołana góra Syjon, strona północy, miasto wielkiego Króla.

W **dziesiątym** punkcie zwraca się Komeński do obywateli Północy z ważnym apelem, jaki warto by było urzeczywistnić i w miarę możliwości postarać się szybko go zrealizować. Pisze następujące słowa: *więc, mili obywatele Północy, jak nie udało Wam się pokonać świata niewierzących ani siebie nawzajem żelazną bronią, popatrzcie na złotą broń, broń światła, która potrafi przenieść promienie od końca świata aż do jego granic, od północy do południa i od zachodu do wschodu! Wojny, właśnie i innego rodzaju zatargi w jego mniemaniu są niepotrzebne. Tylko światło Chrystusa – jak z pełną świadomością podkreśla Komeński – może przynieść zbawienie.*

W przedostatnim, już **jedenastym** punkcie wzywa Jan Amos Komeński wymienione państwa Północy, by przygotowały – według jego mniemania i jego głębokich rozważań kapłańskich – sobór ekumeniczny, czyli tzw. koncylium. Ostatni **dwunasty** punkt nie ma żadnych marginaliów, ale mówi o szczęśliwym rozwiązywaniu wszelkich sporów, kłótni, zatargów i niesnasek.

To zmodyfikowane dzieło czes. *Dedikace třem královstvím* (OP 1992, czyli *Zvláštní výzva k Evropanům, především však k severským královstvím a státům*) przetłumaczone na język polski pt. *Dedykacja trzem Królestwom* (tj. *Specjalny apel do Europejczyków, przeznaczony przede wszystkim do Królestw i państw Północnych*) w porównaniu z pierwotnie stworzonym manuskrytem *Dedicatio ad tria regna* znajdującym się pierwotnie na kartach drugiej części tzw. *Finspongskiego rękopisu* wyraźnie pokazuje, jak Jan Amos Komeński

starannie podchodził do swoich dzieł, głęboko rozmyślając nad ich strukturą, układem, zawartością stylistyczną, tekstologiczną i znaczeniową, następnie jak precyzyjnie koncentrował się na kompozycji i podziale poszczególnych części pansoficznych (włącznie z ich rozdziałami i podrozdziałami, akapitami oraz punktami) oraz jak starał się w nich pokazać istotne zmiany, przeznaczone oczywiście dla wszystkich, a nie tylko dla wybrańców czy wybranych lub uprzywilejowanych grup społeczno-polityczno-religijnych. Rozmyślania te dotyczyły przede wszystkim warstwy szeroko zakrojonej „naprawy rzeczy ludzkich”²⁰ z uwzględnieniem istotnego aspektu filozoficzno-pansoficznego, a także całego obszaru ziemskiego, zwłaszcza kontynentu europejskiego.

Reasumując nasze rozważania, możemy stwierdzić, że przedstawiane dzieło Jana Amosa Komeńskiego pt. łac. *Dedicatio ad tria regna* – czes. *Dedikace třem královstvím* – pol. *Dedykacja trzem Królestwom* wpływa współcześnie na rozwój różnorodnych dziedzin, obszarów i dyscyplin humanistycznych, koncentrujących się zwłaszcza na naukach historycznych, społecznych, pedagogicznych, filologicznych²¹ i teologicznych.

Bibliografia

- Balík Vojtěch, Schifferová Věra, *Úvod k obecné poradě*, w: Comenii Johannis Amos: *Opera Omnia* 19/1 *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (pars 1) *Europae lumina, Panegersia, Panaugia*, ediderunt Martin Steiner, Vojtěch Balík, Dagmar Čapková, Věra Schifferová, Markéta Klosová, Volumen retractavit Martin Steiner, Pragae MMXIV, s. 21–34.
- Bečková Marta, *Les parties introductive et finale de l'écrit de Comenius De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*, "Paedagogica Historica: International Journal of the History of Education" 28(1992), 2., s. 283–296.
- Beneš Jiří: *Finspogský rukopis Jana Amose Komenského*, "Studia Comeniana et historica" 2000, roč. 30, č. 63, s. 236–239.
- Beneš Vladimír, *Génius Jan Amos Komenský*, w: *Sanquis* č. 45, Praha 2006.
- Brambora Josef, *Komenského obecná porada o napravení lidských věcí*, "Pedagogika" 1957, 5, časopis pro vědy o vzdělání a výchově, Praha 1957, s. 589–594.
- Bydžovská Marie, *Odkaz Jednoty bratrské*, "Demokratický střed(t), Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě", roč. II., č. 5, s. 20–21, Vyd. 1 prosinec 2013.

²⁰ Jeżeli pierwsza księga „Naprawy” była skierowana raczej do przeszłości, szukając przyczyny problemów ludzkości, to niniejsza ostatnia siódma księga jest nakierowana do przyszłości, do przyszłych możliwości, skupionych wokół ludzkości. Komeński w niej gorąco apeluje bez wyjątku do wszystkich, by uczestniczyli w dążeniu naprawczym.

²¹ Szerokie możliwości upatrywane są zwłaszcza w przekładoznawstwie, gdyż właściwie trzeba przekazać siedemnastowieczny styl i język Jana Amosa Komeńskiego [tj. łacinę i (staro)czeszczyznę] współczesnemu polskojęzycznemu czytelnikowi. Jest to ważne przedsięwzięcie traduktologiczne, jakie od trzech lat realizowane jest na kartach czasopisma „Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych”, co niewątpliwie przyczynia się do pogłębiania badań z zakresu komeniologii w Polsce.

- Chlup Otokar, *Nový obraz Komenského*, w: *Archiv pro bádání a díle JAK*, sv. XVIII, Praha 1959.
- Comenii Johannis Amos, *Opera Omnia* 15/II, *Conatum pansophicorum dilucidatio; Academia scientiarum Bohemoslovaca, Pragae MCMLXXXIX* – czes. *Dílo Jana Amose Komenského*, svazek 15/II, red. Julie Nováková, Stanislav Sousedík, Praha 1989, s. 55–79 i 420–421.
- Comenii Johannis Amos, *Opera Omnia* 19/1 *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (pars 1) *Europae lumina, Panegersia, Panaugia*, ediderunt Martin Steiner, Vojtěch Balík, Dagmar Čapková, Věra Schriffierová, Markéta Klosová, *Volumen retractavit Martin Steiner, Pragae MMXIV*. – *Dílo Jana Amose Komenského* 19/1 *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (část 1) *Europae lumina, Panegersia, Panaugia*, vydali Martin Steiner, Vojtěch Balík, Dagmar Čapková, Věra Schriffierová, Markéta Klosová, redaktor svazku Martin Steiner, Praha 2014.
- Čapková Dagmar, *Rukopis Panegersie z Britského muzea*. Museum J.A. Komenského v Uherském Brodě, Zpráva za I. pololetí 1969, s. 13–19.
- Čapková Dagmar, *A Manuscript Copy of the First Part of the Greatest Work by John Amos Comenius in the British Museum*, „AJAK” 1970, roč. XXIV, s. 63–72.
- Čapková Dagmar, *Úvod – Komenského Obecná porada a její význam*, w: Komenský Jan Amos, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. I. sv., Praha 1992, s. 11–43.
- Čyževskij Dmitrij, *Hallské rukopisy děl J.A. Komenského*, „Archiv pro bádání o životě a spisech J.A. Komenského” 1940, roč. XV, s. 85–107.
- Floss Pavel, *Poselství J.A. Komenského současné Evropě*, Brno 2005.
- Grzegorzcyk Barbara, *Gdyby Jan Amos Komeński żył współczesnie...*, w: B. Sitarska (red.), *Współczesne recepcje Jana Amosa Komeńskiego*, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. IV, Siedlce 2017, s. 165–176.
- Hábl Jan, *Lekce z lidskosti v životě a díle Jana Amose Komenského*, Praha 2011.
- Hábl Jan, *Aby člověk neupadl v nečlověka. Komenského pedagogická humanizace jako antropologický problem*, Červený Kostelec 2015.
- Hajšman Absolonová Eva, *Příroda v Komenského Obecné poradě*, Plzeň 2012, s. 93 (praca dyplomowa).
- Hampl Lubomír, *Finspogský rukopis Jana Amosa Komeńskiego – kontrowersje i sprzecznosci w / wokół jego twórczości*, w: B. Sitarska (red.), *Współczesne recepcje Jana Amosa Komeńskiego*, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. IV, Siedlce 2017, s. 191–198.
- Hampl Lubomír, *Finspogský rukopis Jana Ámose Komenského – kontroverze a protichůdnosti kolem jeho tvorby*, „Disputationes Scientifcae” 2018, roč. XVIII, č. 1, s. 89–98.
- Hampl Lubomír, *Proroctví Jana Ámose Komenského pro český národ uskutečňované jako jeho dědictví v současnosti – odhady, pokračování, kritika*, w: B. Sitarska (red.), *Jan Amos Komeński w epoce współczesności, odczytania – kontynuacje – krytyka*, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. V, Siedlce 2018, s. 169–186.
- Hampl Lubomír, *Historyczne spojrzanie Komeńskiego na dziejowe losy Czech i jego Kościoła (zwłaszcza Jednoty Braci Czeskich – Unitas Fratrum)*, w: B. Sitarska (red.), *W stronę kmeniologii jako nauki, dyskusje – polemiki – dylematy*, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika”, t. VI, Siedlce 2019, s. 365–383.

- Hampl Lubomír: *Europae Lumina – wprowadzenie do pansoficznych zagadnień Jana Amosa Komeńskiego z zakresu naprawy rzeczy ludzkich*, w: B. Sitarska (red.), *Pansofia Jana Amosa Komeńskiego w interpretacjach i reinterpretacjach polskich i europejskich komeniologów*, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika“, t. VII, Siedlce 2020, s. 51–63.
- Hampl Lubomír, *Polskojęzyczne przekłady dzieł pansoficznych Jana Amosa Komeńskiego. Początki kształtującej się XVII-wiecznej koncepcji pansoficznej J.A. Komeńskiego w jego manuskryptach na materiale Conatuum pansophicorum dilucidatio i Europae Lumina*, w: B. Sitarska (red.), *Pansofia Jana Amosa Komeńskiego w interpretacjach i reinterpretacjach polskich i europejskich komeniologów*, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika“, t. VII, Siedlce 2020, s. 279–319.
- Karlssoon Blanka, *Finspongský rukopis Jana Amose Komenského s komentářem a poznámkami*, Brno 2000.
- Komenský Jan Amos, *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica*, (eds) Červenka Jaromír, Miškovská-Kozáková Vlasta Tatjana et al. tom. I, II, Praha 1966.
- Komenský Jan Amos, *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, Praha 1992. Komenský Jan Amos, *Přehrada pansofie; Objasnění pansofických pokusů*. Přel. Markéta Kłosová, Praha 2010, ediční číslo: 10872. Tytuł oryginalny: *Conatuum pansophicorum dilucidatio*.
- Komeński Jan Amos, *Pampaedia*, przeł. Remerowa Krystyna, wstęp i komentarz Suchodolski Bogdan, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973.
- Kratochvíl Miloš, *Život Jana Amose*, Praha 1975.
- Kurdybacha Łukasz, *Działalność Jana Amosa Komeńskiego w Polsce*, Warszawa 1957.
- Kurdybacha Łukasz, *Rola Komeńskiego w Europie XVII wieku*, „Rozprawy z dziejów Oświaty” 1958, 1, s. 5–39.
- Kvačala Jan, *Johann Amos Comenius, sein Leben und seine Schriften*, Berlin–Leipzig–Wien, 1892.
- Patočka Jan, *Komenského Všeobecná porada*, w: Schifferová Věra (ed.) KS II. Sebrané spisy Jana Patočky vol. 10, Praha 1998, s. 149–211.
- Pavlas Petr, *Trinus liber Dei: Komenského místo v dějinách metaforiky knihy*. Červený Kostelec 2015.
- Sitarska Barbara, *Zamiast Wprowadzenia. O recepcji własnej Jana Amosa Komeńskiego i autorów Siedleckich Zeszytów Komeniologicznych*, seria pedagogika, w: B. Sitarska (red.), *Współczesne recepcje Jana Amosa Komeńskiego*, „Siedleckie Zeszyty Komeniologiczne, seria pedagogika“, t. IV, Siedlce 2017, s. 13–39.
- Steiner Martin, *Tři podoby dedikace Komenského všenápravného souboru Consultatio catholica*, „Listy filologické“ 2014, CXXXVII, 137/ (3–4), s. 293–313.
- Suchodolski Bogdan, *Komeński. Myśli i Ludzie, Pedagogika*, Warszawa 1979.
- Sztobryn Sławomir, *Wprowadzenie do pansoficznych podstaw pedagogiki Jana Amosa Komeńskiego*, w: B. Sitarska (red.), *Jan Amos Komeński – współczesne interpretacje i reinterpretacje jego twórczości*, „Siedleckie Zeszyty Komenio-logiczne, seria pedagogika“, t. III, Siedlce 2016, s. 25–33.
- Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Úvod*. Sv. IV. (red.) Otokar Chlup, Josef Váňa, Jaromír Červenka, Praha 1966.